

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 84

דרכי היתר בטלטול מוקצה בשבת

איסור טלטול מוקצה בשבת נאמר על שימוש והזזת החפץ כדרך שהוא מטלטל אותו ביום חול, כגון נטילת פטיש בידו מארגז כלי העבודה אל השולחן וכדומה. אבל טלטול בשינוי כלומר שאינו מטלטל את החפץ כדרכו בחול - על טלטול כזה לא גזרו חכמים. שינוי בטלטול מתחלק לשני אופנים: 'טלטול מן הצד' ו'טלטול בגופו' (כלאחר יד). ויש הבדל בין שני סוגי הטלטול, 'טלטול מן הצד' - שמנער את המוקצה על ידי חפץ היתר ללא נגיעה במוקצה בידו. טלטול באופן זה מותר לצורך היתר בלבד, לדוגמא: נשכח מערב שבת כסף על גבי המיטה, מותר בשבת לנער את הסדין כדי שהכסף ייפול לרצפה ויוכל לישון במיטה, אבל אם הניעור נעשה כדי לשמור על הכסף שלא ייגנב אסור. 'טלטול בגופו' - כשדוחף את המוקצה בגופו ללא מגע ביד, טלטול זה מותר גם כשכוונתו לצורך המוקצה עצמו, כגון שדוחף את הכסף בגופו שיפול מהמיטה שלא ייגנב הכסף¹.

המוקצה לצורך המוקצה עצמו, אלא לצורך דבר המותר - מותר. ולכן מותר לטאטא חולות ואבנים לצורך ניקוי הבית וכדומה, כיון שאינו צריך את המוקצה (החול והאבן), וכל טלטולו הוא לצורך ניקיון הבית¹¹, וכן הדין בניקיון השולחן מקליפות וכדומה שמותר לטלטלם ע"י מגב שולחן¹².

כאשר יש לכלוכים ופסולת על השולחן בגמר האכילה, באיזה דרך מותר לטלטלם, ומה הדין כשיש מפה חד פעמית על השולחן, ויש בתוך המפה קליפות ועצמות שהם מוקצים האם מותר לטלטל את המפה עם המוקצה שבתוכה לפח האשפה?

עצמות שראויות לכלבים, וקליפות שראויות למאכל בהמה, וכן פרורי מאכל קטנים שאין בהם כזית כיון שראויים לעופות - מותר לטלטל אותם בידיים מעל גבי השולחן, מפני שמותרים בטלטול כשאר מאכלי בהמה¹³.

בסיס למוקצה, ולכן אם סוג המוקצה מותר בטלטול לצורך גופו או מקומו, מותר לטלטל את המוקצה בידו ולהניחו היכן שירצה. אך אם החפץ אסור בטלטול לצורך גופו או מקומו, כגון ארנק עם כסף (מוקצה מחמת גופו), מותר לטלטלו ב'טלטול מן הצד' על ידי ניעור השמיכה שהיא 'היתר' והארנק ייפול מאליה⁷, סיבת ההיתר - טלטול מן הצד מותר לצורך דבר המותר (המקום שיושן במיטה)⁸. אך אם כוונתו בניעור לצורך המוקצה עצמו, כגון שרוצה לשמור את הארנק שלא ייגנב - אסור לטלטלו על ידי ניעור השמיכה, כדין טלטול מן הצד לצורך דבר האסור⁹.

האם מותר לטאטא חולות ואבנים ושאר מוקצה כדי לנקות את הבית?

טלטול מוקצה על ידי מטאטא או מקל שתופס בידיו, אם עושה כן לצורך המוקצה עצמו - אסור, שהרי הוא מטלטל מוקצה מן הצד (שמותר רק לצורך דבר היתר)¹⁰. אולם אם אינו מטלטל את

האם מותר לגעת או להישען על רכב בשבת?

מותר לגעת במוקצה, ודווקא כשנוגע במוקצה מבלי להזיזו ממקומו². היתר זה נאמר במוקצה יציב שלא זז ממקומו ע"י נגיעה, אך אם הוא חפץ שעל ידי נגיעה קלה יזוז ממקומו כגון ביצה (שנולדה בשבת) שבנגיעה קלה מתניידת ממקומה - אסור לנגוע בה היות שאסור להזיז מוקצה בשבת³. מכל מקום, בנגיעה או בשיבה ברכב למרות שמתנדנד הרכב מעט מחמת כן - מותר, כיון שנחשב כטלטול בגופו או מן הצד שמותר⁴. כמו כן, אסור לנגוע בענפי אילן ופירותיו⁵, אך מותר ללכת בסמיכות להם אף שזזים על ידי גופו⁶.

שכח שטרות כסף על המיטה בשבת, האם מותר לנער את השמיכה כדי שיפול המוקצה לצד?

חפץ של מוקצה שנשכח על גבי המיטה בשבת, כבר ביארנו בדיני 'בסיס' שכאשר שכח מוקצה על המיטה אין המיטה נעשית

המג"א ס"ק ט' על פי הרשב"א. מ"מ העיקר לדינא להקל שכל השתמשות והנאה ממוקצה מותרת, אם אכן אינו מזיזו כדרכו. הגר"ז סימן תקח קונטרס אחרון אות ג', וכן בסימן תקט שם כתב להוכיח דלא כהרשב"א, וכפי שפסק המשנ"ב בסימן שח ס"ק פב ופח, וכן בסימן שיא ס"ק לב, ובסימן שכה ס"ק סה, ועיין בזה בהרחבה הליכות שבת סימן שח הלכה עג ובהערה תעה.

5 שו"ע סימן שח סעיף כב, רמ"א שם סעיף ג', שו"ע סימן שי סעיף ו', וסימן שכב סעיף א'.

6 כדין טלטול בגופו שו"ע סימן שי סעיף ח'.

7 שו"ע סימן שח סעיף ד'.

8 שו"ע סימן שי סעיף ח'.

9 שו"ע שם, שש"כ פרק כב סעיף לו עמוד שגב.

10 שו"ע שם, ילקו"י שם סעיף ט עמוד שכו. שש"כ שם.

11 וכמבואר ההיתר לטאטא את הבית כהיום שכל בתי העיר מרצפים, שו"ע סימן שלז סעיף ב', בה"ל שם ד"ה ויש מחמירין, שש"כ פכ"א הלכה א' וב' עמוד שסב.

12 שו"ע שם, ילקו"י שם, שש"כ שם סעיף לח עמוד שגב.

13 ואף על פי שנתפרקו העצמות מהבשר והקליפות מהפירות בשבת עצמה, והרי הן נולד, אין בכך כלום שהנולד מותר בשבת. שו"ע סימן שח סעיף כז, משנ"ב שם ס"ק קי, שעה"צ ס"ק צג, שו"ע הגר"ז סעיף ס'.

1 שו"ע סימן שי סעיף ח'.

2 שו"ע סימן שח סעיף מב, ורמ"א שם סעיף ג'. אלא שנחלקו הפוסקים האם יש להתיר נגיעה במוקצה במקום שהנגיעה אינה לצורך האדם אלא לצורך המוקצה, הב"ב בסימן שי סעיף ו' כתב בשם המ"מ להתיר, והביא לתרומת הדשן שאוסר, ולא הכריע, המג"א והט"ז אוסרים, ואילו הבאר הגולה והגר"א מתירים וכן דעת הדרך החיים, והעיקר להקל כזה בכל גוונא. משנ"ב סימן שח ס"ק יז, סימן שי ס"ק כב, סימן שכב ס"ק ג', סימן תקיג ס"ק ב', וס"ק יב, וכן סתימות השו"ע סימן שח סעיף מב, והרמ"א שם סעיף ג', וכ"פ החזו"ע שבת ג' עמוד קסד וקצא. אולם הכה"ח באות ל' נוקט לאסור בדעת השו"ע. ולגבי מת כולי עלמא מודים להתיר, וכן פסק השו"ע סימן שי סעיף ז' שמותר לסוכו ולהדיחו, וכפי שכתב המשנ"ב שם ס"ק כא הטעם שזהו לאו בכלל טלטול אלא נגיעה בעלמא, כיון שאין מזיז בו אבר.

3 וזאת אף באופן שמזיזו על ידי חפץ אחר כגון שכופה עליו כלי לצורך דבר המוקצה, שהרי בנגיעתו בביצה היא תתגלגל אף שאינו מכוון לזה ולא ניחא ליה בזה.

4 מג"א סימן שח ס"ק מא, משנ"ב שם ס"ק פב, כה"ח אות קלט, שש"כ פ"כ הלכה פ' עמוד שכט, ילקו"י סימן שח סעיף ה-ו עמודים שיז-שכב, ובהערה ד"ה אלא. וע"ע עוד בדיני מוקצה סעיף ד עמוד תצא. אולם יש חולקים ואוסרים כל הנאה ממוקצה, שחשוב משתמש במוקצה בידיים, ורק הנאה הבאה מאליה מותר במוקצה. הרע"א סימן שכה על

עצמות קשות שאינם ראויות לבהמה וכן קליפות אגוזים וביצים¹⁴ וכיוצא בהם - הרי הם אסורים בטלטול כעצים ואבנים, ואסור לפנות אותם מהשולחן בידי אלא על ידי ניעור המפה בלבד¹⁵, וכן מותר לטלטלם על ידי מגב שולחן או סכין או מטלית יבשה וכדומה כדין טלטול מן הצד, כיון שהוא לצורך דבר המותר (ניקוי השולחן) ומותר¹⁶.

וכל שכן אם מנקה את השולחן על ידי הסרת המפה החד פעמית, שמותר לקחת את המפה עם הפסולת שעליה כדי לזרוקה לפח האשפה, כיון שצריך למקום השולחן (שהרי אינו יכול לנער את המפה באמצע הבית), פעולה זו נחשבת לטלטול מן הצד לצורך דבר המותר¹⁷.
אם על גבי המפה מונחים בערימה קליפות פיצוחים ועצמות בצורה מאוסה שאינה מכובדת לשולחן - מותר לפנות אותם מהשולחן אפילו בידיים מדין 'גרף של רע', ואף שיכול לטלטלם מן הצד ע"י מגב שולחן וכדומה, מ"מ חייב לטרוח לעשות כן¹⁸.

מי שמצא סכסך גדול בשבת, האם מותר לו לדחוף ברגליו את הסכסך למקום מוצנע כדין טלטול בגופו שמותר גם לצורך המוקצה?
כל מוקצה מותר לטלטלו בגופו, אף

שמטרתו לצורך דבר האסור, דהיינו לצורך המוקצה עצמו שלא ייזק וכדומה¹⁹. טלטול בגופו, פירושו טלטול שלא בעזרת הידיים, כגון דחיפת מוקצה ברגליו או בשאר אברי גופו, בפיו ובגבו, והוא הדין בנפיחת רוח בפיו²⁰.

לפיכך מותר לדחוף כסף ברגלו לפינה צדדית כדי שיוכל לקחתו במוצאי שבת, גם אם מצא את הכסף ברחוב בשבת (כמובן שמדובר במקום שיש עירוב)²¹.
חפץ שהרגילות להזיז אותו באמצעות דחיפה ברגל, אין היתר לטלטלו ברגלו, שטלטול ברגלו ובגופו הותר משום שנחשב ל'שינוי'. לפיכך אסור להזיז אבנים ברגלו, כיון שדרך הוא להזיז אבנים ברגלו ואין בזה שינוי כלל²², ויש חולקים ומתירים 'טלטול בגופו' בכל אופן²³.

טלטול בידו בשינוי, כגון בגב היד או במרפק, האם דינו כטלטול מן הצד, או כדין טלטול בגופו?

טלטול בידו בשינוי, דהיינו בגב היד או במרפק, דינו כ'טלטול מן הצד', ומותר רק לצורך דבר ההיתר ולא לצורך דבר האסור²⁴, והטעם בזה כיון שעל כל פנים הטלטול נעשה בידו החמירו בו כדי שלא יטעו לומר שמותר לטלטל בידי בלא שינוי. ויש חולקים וסוברים שטלטול בשינוי דינו כטלטול בגופו ונעשה

14 ואף על פי שהתרגולים אוכלים קליפות של ביצים, הרי הם מוקצה, משום שיש אומרים שאינם אוכלים אלא קליפות של ביצים שאינם מבושלות, ולא של המבושלות, ועוד משום שאף שהם אוכלים אותם, מכל מקום הם מזיקות להם ובעל הבית מקפיד על כך ואינו רוצה בכך, בא"ח שנה ב' פרשת מקץ הלכה טו, וכן כתב הגר"ש אלישיב (הלכות שבת בשבת ח"ב פ"כ הערה 58) שכיון שלמעשה אין הדרך לתת להם קליפות אלו, אלא לזרוקם, הרי הם מוקצה.

15 שו"ע שם.

16 משנ"ב סימן שח ס"ק קטו, שש"כ פכ"ב הלכה לח עמוד שנה. ויש אסורים לטלטל באופן זה וסוברים שטלטול זה נחשב שהוא מטלטל את הקליפות בידו הארוכה, ולא התירו לטלטל על ידי דבר אחר אלא כשדבר האסור מונח כבר על דבר ההיתר, והוא מטלטל את הדבר המותר והדבר האסור מיטלטל עימו מאליה, כגון שמנער את המפה שהקליפות מונחות עליה כבר. שו"ע הגר"ז סימן שח סעיף ס', חזו"א אור"ח סימן מז ס"ק יד. ולמעשה כתבו האחרונים להקל ולהסיר את הפסולת מהשולחן על ידי מטלית, וכתבו עוד שניקיון במטלית אינו חמור כטלטול על ידי סכין, ואינו נחשב אלא כניעור בלבד, מפני שאין זה אלא דרך קינוח השולחן. הגר"ח קניבסקי שכן הורה החזו"א שהמנהג הוא כדברי המשנ"ב בשם הט"ז (טעמא דקרא בסוף ספר הנהגות והוראות מהחזו"א אות יב, ובדינים והנהגות פ"ד אות כ'), ואף הוסיף (שבות יצחק מוקצה פ"ט אות ד') שכן נהגו בביתו של החזו"א, וכ"פ הגר"ח קרליץ חוט שני ח"ג פ"ס ס"ק ב'.

17 שו"ע שם, וכן ביאר החוט שני ח"ג פ"ס ס"ק ב'.

18 משנ"ב שם ס"ק קטו, וכן משמע בבה"ל סימן תרלח ס"ב ד"ה וביו"ט, תהילה לדוד ס"ק מ', הגר"ש אויערבך שולחן שלמה ס"ק סט, ושש"כ שם, מאידך בשו"ת אגרות משה אור"ח ח"ה סימן כב אות יג כתב שכשיש לו דרך אחרת צריך לטלטלו בסכין ולא בידי.

19 שו"ע סימן שיא ס"ח.

20 שו"ע סימן שח סעיף מג, רמ"א שם סעיף ג'.

21 בה"ל סימן רסו סעיף יג ד"ה פן יקדמנו, ואין לחוש בזה לאיסור מכין משבת לחול, היות ולא יכל לעשות זאת קודם השבת, וכן לא אחר השבת. ויש חולקים בזה וסוברים שלא הותר לטלטל בגופו וברגלו רק כשעושה כן דרך הילוכו ושכיבתו שהטלטול נעשה בדרך אגב, ולא כשכל מטרתו לשם טלטול המוקצה, ולדבריהם אם מוצא שטר וכדומה ההיתר לדחפו ברגלו נאמר רק כשעושה כן בדרך הילוכו. חזו"א סימן מז ס"ק יג, וכ"פ בכה"ח פלאגי סימן ל' אות ס', והזכרונות אליהו מערכת מ' אות ז'. וכתבו האחרונים שהעיקר להלכה להקל בזה, שטלטול בגופו אין לו שם טלטול. כן משמע במג"א סימן שיא ס"ק כה, וכן מבואר בהגר"ז סימן שח סעיף טו, משנ"ב סימן שח ס"ק ל', ובסימן שח סוס"ק יד, בה"ל סימן רסו סעיף יג ד"ה פן יקדמנו, וכן פסק שבת הלוי ח"ח סימן מט וסימן נ' אות ג', האג"מ ח"ה סימן כב, הגר"ש אלישיב שבות יצחק מוקצה פ"ג אות ו', הגר"ש אויערבך שש"כ פרק כב הלכה לו עמוד שנה, ובהערות שבסוף הספר,

בשינוי, ומותר אף לצורך דבר האסור²⁵.

האם מותר לומר לגוי לטלטל עברו דבר מוקצה?

יש להבחין בין סוגי המוקצה כדלהלן:

כלי שמלאכתו לאיסור - מותר לומר לגוי לטלטלו אף לצורך שמירת החפץ שלא יזק בחמה או שלא יגנב, כיון שיש דרך היתר לטלטלו על ידי ישראל לצורך גופו או מקומו, לפיכך מותר לטלטלו על ידי גוי לכל צורך²⁶.

מוקצה מחמת גופו או מחמת איסור - מותר לומר לגוי לטלטל את המוקצה לצורך דבר המותר, לדוגמא: מותר לומר לגוי לטלטל נר דולק להאיר את הדרך²⁷, וטעם ההיתר כיון שיש דרך על ידי ישראל לטלטלו בטלטול מן הצד, כיון שהוא לצורך דבר המותר, לפיכך מותר גם על ידי גוי לכתחילה²⁸.

מוקצה מחמת חסרון כיס - יש אסורים לומר לגוי לטלטלו כיון שלשיטתם אין דרך היתר לישראל לטלטלו בטלטול מן הצד²⁹. אך פוסקים רבים חולקים ומתירים לטלטל גם מוקצה מחמת חסרון כיס בטלטול מן הצד על ידי ישראל³⁰, ולכן לדבריהם דינו כשאר כלי מוקצה שמותר על ידי גוי לכתחילה כל שסיבת טלטולו לצורך דבר המותר. במקום הפסד מרובה יש להקל לכל השיטות מדין שבות דשבות במקום הפסד³¹.

והחזו"ע עמוד קסז ואילך.

22 כפי שביאר במנחת שלמה ח"א סימן יד ענף ב', שהיתר טלטול בגופו כשעושה זאת בשינוי, כיון שטעם איסור טלטול מוקצה משום גדר הוצאה, ובשינוי לא גזרו היות והוצאתו אסורה מדרבנן, ולהרמב"ם שגזירת מוקצה כדי שלא יהא יום השבת כיום חול, כיון שאסרו בטלטול רגיל והתירו רק בשינוי הרי זה היכר שאינו כימות החול, כך ביאר בשו"ת מגדנות אליהו ח"ב סימן נח, וכן מוכח מדברי המשנ"ב בסימן שח ס"ק סב, שאסר לטלטל נעל קרועה ברגלו משום מוקצה, וכתב להתיר רק במקום גנאי וכבוד הבריות, שש"כ שם הערה פז.

23 כן משמעות השו"ע סימן שיא סעיף ח', והפוסקים שם, ילקו"י שם כללים בהלכות מוקצה סעי' ג' עמוד שיב, ובהערה שם ד"ה ודבר שהדרך לטלטלו בגופו, ועמוד שטו סעיף ד'.

24 תוספת שבת סימן רסה סק"ה, ובהקדמה לסימן שח, וכן מבואר ברע"א אות ו' על הרמ"א בס"ג ובסימן רעט על המג"א סק"ט, וכן סתימות המשנ"ב סימן רעו ס"ק לא, ובסימן שיא סק"ל.

25 הגר"ז סימן רעו סעיף י' וע"ע שש"כ פ"ל סוף הערה עב.

26 משנ"ב סימן שח ס"ק טו, על פי הפמ"ג א"א סימן שז בסוף ס"ק כט. ויש חולקים שאין התר בזה רק בדבר שיש אף לישראל דרך טלטול בו, כגון טלטול מן הצד לצורך דבר המותר שמותר על ידי ישראל, בזה מותר לומר לגוי לטלטלו כהרגלו, אך להתיר לטלטלו מחמה לצל על ידי גוי, שבזה אין דרך התר לישראל לטלטלו אפילו בטלטול מן הצד, כיון שהוא לטלטול לצורך דבר האסור, אין התר לומר לגוי לטלטלו. רע"א בגליון שו"ע סימן רעט על דברי המג"א שם ס"ק ט.

27 רמ"א סימן רעו סעיף ג', ובמשנ"ב שם ס"ק ל' כתב להוסיף שאין חילוק בזה בין נר שעווה, חלב, או שמן, אך בנר של שמן נכון להחמיר שלא לומר לגוי שילך עימו במרוצה, כיון שאי אפשר שלא יתקרב על ידי זה השמן לפתילה או יתחבק, ויש בזה משום מכבה ומבעיר אם היה הישראל עצמו עושה כן, לכן אין לומר זאת גם לאינו יהודי.

28 מג"א סימן רעט ס"ק ט', רע"א בגליון שו"ע שם.

29 פמ"ג משנ"ב בהקדמה, ובסימן שב א"א סק"י, ובסוף סימן שח סק"ב, תורת שבת ס"ק א', והוסיף שכיון שהטעם במוקצה מחמת חסרון כיס שמקצתו מדעתו מחמת שמקפיד עליו שלא ייפסד, א"כ וודאי שמקפיד עליו יותר שלא לטלטלו מן הצד שבזה יכול יותר לבוא להפסד, ואף טלטול בגופו כתב לאסור מטעם זה, אך סברא זו צ"ב שהרי אף שהוא מוקצה ומקפיד שלא יפסד, מ"מ כיון שקבעו חז"ל שטלטול מן הצד אין שמו טלטול, נמצא שבאופן זה לא חשוב שטלטול אף שמקפיד עליו שלא להזיזו בכל אופן שלא יפסד.

30 תוספת שבת ס"ק ג', רעק"א סימן שב במג"א סק"ז, תהלה לדוד סימן שב סק"ז.

31 שו"ע סימן שז סעיף ה', משנ"ב שם ס"ק כב.